

You have downloaded a document from

~ *The Central and Eastern European Online Library*

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers,
research institutes, and various content providers

Source: Български фолклор

Bulgarian Folklore

Location: Bulgaria

Author(s): Nikolay Kaufman

Title: Народната ни песен в творчеството на композитора Тодор Попов
The Folk Song in the Creative Work of the Composer Todor Popov

Issue: 2/2008

Citation style: Nikolay Kaufman. "Народната ни песен в творчеството на композитора Тодор Попов".
Български фолклор 2:124-131.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=269517>

Народната ни песен в творчеството на композитора Тодор Попов

Никалай Кауф.л2ан

Първата ми среща с големия български **композитор** и общественик Тодор Попов, **макар** и **задочна**, бе **през** есента на 1944 г. - в „казармата“, гр. Велико **Търново**. **Току-що** **постъпил** млад войник, попаднак във вторарота на **полка**. Като единствен **музикант**, ми бе поверено да **заучавам** войнишки песни и маршове с трите **възвода**. Старите войници пееха една нова за мене, чудесна песен - „Другари, да **запеем всички** **нашата** **бойна** (или „**бодра**“) **песен...**“. За онова време бе твърде сложна, в три дяла, подобно на песните на Ал. **Морфов** и други **композитори**, **създали** войнската ни песен още в **първите** години на ХХ в. **Бързо** **нашите възводи** **от ротата** **язаякме** и тя съпътстваше две години **войнишката** ни **слухсба!**

Сприятелих се с ротния фелдфебел на съседната рота - трета картечна. Той ми каза, че песента се е **родила** в неговата рота, създадена от „негов“ войник - Тодор Попов. **Било много** „отракано дряновче“. Наричали я „Песен на картечника“.

Това бе знаменитият „Марш на картечника“, създаден от **младия** войник-картечар **през** 1942 г., когато е **слухсил** в полка редовната си **слухсба**. **И** до ден днешен тази песен се пее с **любов** **от всички** военни поделения в България. **Промени** в текста и **мелодията** и до днес не намираме - с въведението, **първи** дял и особено чудесния трети - **поверен** на **басите**. Където **мохсеше**, **пеехме** я в паралелни терци. **Вълнуваше** ни много **встъплението** - „Другари, да **запеем...**“. По това време думата „другари“ имаше особено **значение...**

Втората среща с Тодор Попов бе **през** 1952 г., когато вече бях начинаещ **фолклорист-музиколог** в Института за музика при БАН. Тогава по-леките песни **записвахме** „на **ръка**“ - **нотирахме** ги направо „от устата“ на информаторите, така, както бе по **времето** на Васил Стоин и колегите **му** **през** 1925-1928 г. С фонографа **записвахме** само **по-сложните**, **бавни** песни, богато **орнаментирани** мелодии, които трудно можехме да **запишем** и **нотираме** директно от певците.

При мене дойде Пенка Поптодорова, 57-годишна, бивша учителка от гр. Дряново. **ат** нея **записах** над 1000 песни, **предимно** „градски фолклор“. При нея е **научил азбуката** вече много популярния и обичан **композитор** Тодор Попов. Тя с гордост ми сподели, че от I до IV отделение е бил неинприлехсен, **малко** **своенравен** ученик. Когато бил в „**първо отделение**“ (**вднешно** време I клас), Поптодорова го **изпитвала** по пеење - да **изпее** една от песничките, които са **заучавали децата**¹. Той упорито **отказвал** а **запее**.

¹ От Пенка Поптодорова **записах** богата **колекция** **детски** училищни песни, днес **поместени** в **третомника** „1500 български градски песни“.

Заплашила го, че ще получи „двойка“ по пеене. Отвърнал: „Не искам да пея, аз пея дебело...“.

Вижда се, че 7-годишният Тодор Попов си е бил такъв, какъвто го знаехме ние, колегите и приятелите му - самокритичен, неотклонен от това, което трябва да направи... С него се сприятелихме още в началото на 50-те години. Той бе пръв и почти единствен композитор, от когото получавахме съвети как да „направя“ песничката, да я хармонизирам. През 60-те години Тодор Попов бе секретар на СБК, а аз - председател на Музфонда. Работехме заедно и се разбирахме много добре. Мисля, че бяхме полезни за добрата атмосфера в Съюза на българските композитори през онова време.

Град Дряново е близко до Габрово, където съм хсивял до 1948 г. И това съседство не свършваше сГ: Попов. Музикалната „атмосфера“ на двата града бе почти еднаква. **В** Дряново имаха един прочут музикант, той свиреше по ресторанти и кръчми - от когото Т. Попов бе научил доста градско-селски песни; ние в Габрово имахме друг — „Кърката“, родоначалник на „фанфарните“ музика в града, на малки „джазови“ оркестърчета. И в Дряново, и в Габрово, наред със старите селски песни, си бяха пробили път и градските — от възрожденските до прочутите „шла-гери“ на 30-те години от типа на „Червени рози“, „О, донна Клара“ и т.н. Несъмнено тази първа закваска е дала своето отражение върху музикалния заряд на бъдещия композитор Т. Попов, който в бъдеще ще даде нов живот на някои песни, запомнени от детските години, и на първо място на „Дряновските булки“, която и дряновци, и габровци пееха с възторг.

Тодор Попов е предимно композитор-песенник. Неговите песни от рода на „Свири, хармонико“, „Партизанин-бригадир“ от филма „Утро над родината“ дадоха тон на новата „масова песен“, за която до появата им бяха характерни маршова „стъпка“, често изкуствена бодрост и тържественост. Лириката му се усеща и в неговите маршови песни, в песни от различни жанрове и особено в обработките на народните песни, което ще е тема на скромната ми статия.

За отношението на Т. Попов към народната ни песен — селска или градска — знам от личните ни отношения. През 50-те и 60-те години той посяга към народни песни, които най-често са му известни от неговото детство. Още с първите обработки той върви по стъпките на предшествениците, на големите майстори Добри Христов, Александър Морфов, Пет-ко Стайнов и т.н. Новият стил — на народните хорове, който се налага след 1951 г. със създаването на „Дърхсавен ансамбъл за народни песни и танци“, оглавен от композитора Филип Кутев, остава малко встрани от негог. Той обичаше и дълбоко уважаваше Филип Кутев и неговото новаторство — насочено към „народния хор“, но това движение, намерило неимоверно развитие по-късно, не го увлича. Дори споменатите 10 песни, публикувани в библиотеката „Народни хорове и ансамбли“, носят посече

² Т. Попов създава много хорови обработки в стила на старите майстори, докато за народните хорове има публикувани само 10, започвайки от 1957 г.

белези на традиционната обработка. Едва по-късно, през 70-те години, той отправя поглед към регионалните особености на народната песен от **различните фолклорни области** на България и създаде великолепни обработки на песни от **почти всички райони на страната, всичките за т.н. „школувани“** **еднородни и смесени хорове.**

В работата на Т. Попов с народната песен се открояват няколко „периода“: **възрожденски тип; градско селски; родопски; определено регионален.** Пиететът му към родопската народна песен вероятно има **връзка с друхсбата му с родопчанина Димитър Петков, с когото бяха и си останаха верни приятели до края на хивота им.** Те двамата **създадоха може би най-красивите обработки** на родопски народни песни.

Възрожденските песни Т. Попов знае и помни от родния град Дряново. Той ползва повече градско-селските **образи,** които в детството му са **звучали** в града по **празненства и големи общоградски празници.** Най-често това са **общоизвестни, разпространени** най-вече в балканджийските селища песни от рода на „Ваклино, моме, Ваклино“, „От долу идат дряновските булки“, „Ни прела гора, ни ткала“ и т.н. **Към този тип песни Т. Попов посяга като към нещо познато, звучало от дете около него.** **Обработките им звучат и до днес в хорони състави от цялата страна.** Те не носят **характерни за дадена област особености,** което не **задължава композитора да спазва регионалния стил.**

Този тип песни, заложен дълбоко в музикалното съзнание на композитора, ще намери отражение в редица негови **авторски песни,** най-често **предназначени за хорони състави.** Те подхранват и **създаването на получилите широко разпространение** негови „Песни за моето село“, които още в началото на 50-те години се пееха в цяла България, а **някъде ги считаха за народни.** Това бяка и първите песни на **композитора,** наградени с най-високото **отличие по онова време - Димитровска награда.**

Но още в някои песни от **тази група — авторски,** в дука на градско-селската **общобългарска интонация,** Т. Попов търси регионална определе- ност, примерно в „Нашето звено“ - по текст на **Никола Парушев.** Мелоди- ята притежава **белезите на шопските хороводни песни в размер 2/4,** остра, „насечена“. **В края завършва с характерното за шопските песни провикване на кварта,** в хармонията **търси дисонантните секунди,** които не получават **класическото разрешение. Несъмнено народният хор, който по това време е вече на 10 години,** е намерил отражение в **музикалното мислене на композитора, който още през 1957 г. публикува песен за народен хор.**

Този градско-селски стил при подбора и обработката на песни постепенно се губи в обработките на **композитора и неговите авторски песни.** **Съзнателно ще потърси регионалните особености,** които ще обогатят **почерка му,** но това става сравнително **по-късно,** към края на 70-те години.

Градската възрожденска песен, която е особено почитана в балканджийските градчета и паланки, не остава **чужда за Т. Попов.** **В ранните години,** когато той се **обръща** към нея, тя все още не е шателно проучена. **В сборника „9 хорони песни“ (Попов 1961) Т. Попов помества хармонизацията на песента „Доста ходих по горите“ — възрожденска,** по текст на Пев

тър Иванов. Мелодията притежава типичните белези на градските песни от средата на XIX в. В началните тактове личи сходство с популярната песен „Ах, прости ми, ой дугице“ по текст на П. Е. Славейков. Тази песен на възрожденския поет П. Иванов е получила много широко разпространение и се пее на осем различни мелодии. Интересно е това, че мелодията, която ползва Т. Попов, е точно онази, която съм записал от неговата учителка Пенка Поптодорова - „Доста ходих по горите“ (Кауфман 2003: 56). Положително това е мелодия, която той помни от онези години, когато е отказвал да пее в класа на Поптодорова, защото пеел „дебело"... Песента е предназначена за любителски хорове, ето защо композиторият я хармонизира семпло, като все пак търси възрожденското градско звучене.

Песните от този тип Т. Попов предпочита да представи скромно, са могат да хармонизира, не посяга към формални промени. И изведнъж се появява шедеврът „От как се е, мила моя, майно льо“, писана за Ансамбъл на строителните войски. Тази общоизвестна градска възрожденска песен Т. Попов създава бавно, пише я няколко години. Присъствах на първото ѝ изпълнение в зала „България“ през 50-те години. Бе незабравимо събитие. Подобна импозантна, талантлива творба, и то от възрожденския градски цикъл, бе неочаквано явление. За съжаление тази блестяща образотворителна възрожденска песен на Т. Попов потъна в забвение... Още ми звучи срещупоставящата се тема в песента, която е находка, възможна при богато надарени музиканти.

Така наречените „наслахденски“ песни (според В. Кръстев) от градски тип, изпълнявани и по време на Възраждането, не остават чухуди на Т. Попов. Една от тях - „Жалба за младост“, с белези, които издават произхода ѝ откъм Западните покрайнини, очевидно силно вълнува композитора. Прави я в няколко варианта, като най-разгърнат е за смесен хор със съпровод на пиано. Публикува я в свой сборник „Хорови песни със съпровод на пиано“, 1971 г. Богата хармонична палитра, звучност на драматично произведение, сякаш сам е усетил тъгата на залязлата младост, която и при него дойде... След напрегнатата първа част, където разгръща оригиналната народна мелодия на песента, се явява втора тема - хороводна - „Малки моми хоро играят“. Мелодичният скелет на хороводната мелодия е почти еднакъв с този на „От как се е, мила моя майно льо“. Случайна ли е тази връзка, не показва ли колко дълбоко в съзнанието е проникнала възрожденската патриотична градска песен?

Все в кръга на градската песен са и образците в размер 8/8, който Т. Попов ползва и в авторски песни, но и в такива, които са взети от фолклорния ни фонд. И това са образци, чиято принадлежност безспорно е македонска, толкова обичана и предпочитана и у другия крупен български композитор - Добри Христов. „Ой, Дене ле“, „Заплакала е Рила планина“ и още десетина великолепни песни на композитора в този метрум,

След завършването на песента, която прозвуча като кантата, композиторият Филип Кутев спонтанно се провикна от балкона на залата: „Браво, Тодоре“. Знаино е, че Кутев помага на Т. Попов в бедняшките му години като студент в София.

най-често хорови, все още звучат в изпълнение на българските хорове. **В** този размер са и някои от малкото му песни за народен хор.

Песните за народен хор, които Т. Попов правеше предимно по молбана редакторите на библиотеката „Народни хорове и ансамбли“ — Стефан Кънев, покъсно Огнян Хранов, се отличават от тези за т.нар. „школувани хорове“ по кратките форми, които предпочиташе за тези състави, и оп-ростената хармонична фактура. Повечето бсха авторски, по текстове, ко-ито редакторите му даваха. Считаю, че в този кръг негови песни лични сполуки той нямаше, бяха въвн от вкуса му. Но той ценеше високо майс-торските обработки на композиторите, които работеха в този жанр, наче-ло с Филип Кутев. От тях той постепенно прие идеята за обработка на народната песен, съобразена с характерните за всяка област музикални белези.

Преди да „настрои лирата“ си при обработката на вълната на регионалните особености и на различен подход към песните от всяка отделна област, Т. Попов бе създал знаменит цикъл от обработки на народни песни от Родопския край. Мисля си, че към родопската песен го теглеше както нейната дълбока лирика и различна по звучене мелодия, така и дружбата с големия композитор от Родопския край Димитър Петков, който остави не-надминати бисери — хорови обработки на песни от репертоара на българите-християни и мохамедани от Смолянско, Маданско, Златоградско⁴.

Родопските народни песни, които Т. Попов обработи за женски хор през 60-те години на миналото столетие, се отделят като ненадминати шедьоври в българското хорово творчество. Достатъчно е да спомена са мо „Стара са майка не ложе“ и „Очи, очи“, посветена на големия хоров диригент Ивелин Димитров, който пръв я изпълни с хсенския си хор с голям успех. (Първата песен се пее предимно от българите мохамедани, втората от християните.) Нестандартната, брилянтна полифония, гласо-водене, „впрягането“ на мелодията в необичайния размер 7/4 отделят пе-сента не само от всичко, което композиторът е сътворил, но и от българ-ската хорова песен, създадена до наши дни. Сякаш Т. Попов е искал с музиката си да отрази онази чиста родопска душевност на запокитените в дебрите на планината, откъснати от света хора, приели насилствено чуж-дата на прадедите им религия.

„Очи, очи“ е родопски вариант (а мохсе и обратно) на станалата широко известна през последните десетилетия българска градска песен „Канят ме, мамо, на тежка сватба“, която влезе трайно в репертоара и на голямата българска естрадна певица Лили Иванова. Колко различно зву-чи обаче родопската песен и с каква майсторска ръка композиторът Т. Попов е разгърнал трагедията на младия мъж, който ще е кум на либето

⁴ Както споменах, Т. Попов не похсела да вземе дейно участие в създаване на хорови песни за народните хорове. Но той искаше да разшири палитрата си с песни от всички области на България. И това стана спокойно и бавно, като аз го снабдявах с бисери от песенната съкровищница на Добруджа, Шоплука, Родопите, Тракия и т.н., с което мисля, че сторих добро.

си... В двете родопски песни намираме още едно качество на майстора Попов — да премери точно, да дозира орнаментите, да спазва характерните им за областта белези.

И още много други родопски народни песни Т. Попов претворява в хорони творби, които при него звучат „по родопски“, така, както се получава при обработките за народен хор, правени от Филип Кутев, Христо Тодоров, Стефан Кънев и т.н. Това са песните „Карай ма, майчинку“ (от 50-те години), „Стадо без офчер бива ли“ (60-те години), „Росице, руса девойко“ (70-те години) и т.н.

В началото на 80-те години Т. Попов сподели идеята да подготви сборник с песни, в който да представи свои обработки на най-типични фолклорни образци от фолклорните области — Шоплук, Тракия, Северозападна България, Добруджа, разбира се, Родопи и др. Той не познаваше добре фолклора на някои от тях. Предложих му песни от Средна Западна България („Махья Яна на далеко дала“), от Северозападна („Кози пасем“), от Пиринския край и др. Той избра някои, други не. И... след няколко месеца ме покани да се запозная с новата му антология „От всички краища на Родината“. Това бsdса 33 песни за смесен хор. Някои бяха публикувани и преди, но много бsdха новите му творби, в които личеше новият „почерк“ на композитора, запознал се с фолклорен стил, който преди не намираще място в творбите му — „Ио, игра оро“, „Махья Яна на далеко дала“ и др. Предложи да направя предговор на антологията, което сторих с удоволствие.

Когато замисляше тази уникална сбирка, Т. Попов имаше идея да подготви и публикува в нея песни, предназначени за не много напреднали младежки хорове. Първите песни, които подготви, покриват тези му намерения („Кривкофо фесче“, „Малка мома цвете брала“ и др.). Когато обаче посяга към по-примитивните народни песенни образци, както и към шедьоври от рода на „Снощи си, мамо замръкнах“, „Караджа дума Русанки“, той не може „да устои“ — **впуска** се в свободна обработка, продиктувана от тематичния материал. Получава се така, че примитивната мелодия крие неподозирани заряди и дава богати възможности за обработка, за развитие точно защото е примитивна, а при развитата, по начало богата народна мелодия, композиторът също разкрива богатото съдържание чрез разширена, изобилна на тонови багри форма, но творческото му участие е по-различно.

В антологията все пак остават неразкрити „тайните“ на песента от Западното Средногорие, Странджа, Северозападни Родопи и др. Фолклорните области не са застъпени равномерно. И тук композиторът плаща данък на голямата си любов към Родопите, а и към родния си край — Средна Северна България, специално Дряновско. Новост за него е обработката на шопски песни, каквато преди не бе правил. Дори едно повърхностно преглеждане на сбирката разкрива огромното разнообразие — от лиричните „Сон мо дойде“, „Снощи си, мамо, замръкнах“, през грубоватите „Сака Васа да се жени“ и „Махья Яна на далеко дава“, към бохемската полуградска „Дряновските моми“. Разнообразието е подчертано и от различните средства, използвани при различните по настроение песни —

някъде доминира полифонията и особено любимите му канонични похвати, другаде хармонията, красивите „неусетни“ модуляции в иначе далечни тоналности и т.н.

Песните в сборката на Т. Попов „От всички краища на Родината“ бележат нов етап в отношението му към фолклора на цялата страна. Тук той показва с каква лекота започва да плува във водите на ново звучене, което му предлагат новите фолклорно-музикални области, към които той за пръв път посяга. Не случайно на следващата година след публикуването на сборката „От всички краища на Родината“ (1982 г.) излиза от печат втори сборник с негови песни — „Крилато време“ (1983 г.), също в издателство „Музика“, съдържащ 42 песни, този път за хсенски хор. Това е най-голямата сборка, която публикува авторът. И тук намираме редица великолепни песни, от „новото направление в обработката“ на Т. Попов, печатани в „От всички краища на Родината“, но вече за хсенски хор — „Йо, игра оро“, „Кози пасем“, „Сон ми дойде“ и др. Личи с каква любов и лекота за крат-ко време е подготвил тази най-голяма своя сборка с песни, която няма еквивалент у другите големи български песенни композитори.

Успоредно с хоровите песни Т. Попов създава и обилно, талантливо творчество в областта на соловата песен, предимно със съпровод на пиано. Преобладават песни по текст на съвременни поети и класици. Публикува и не голям брой народни песни със съпровод, които най-често е обработвал за смесени или еднородни хорове. Впечатлява това, че подходът му към обработката е съвършено различен. Примерно знаменитата му обработка на песента „Либе ле, немой запява“, представена за сопран със съпровод на пиано в цикъла му „Пет родопски народни песни“, е съвсем различна от хоровата, естествено по-опростена, но с майсторски клавирен съпровод, който изгъква и подсилва както драматизма на песента, така и характерни нюанси на родопската мелодия. И другите четири песни от родопския цикъл познаваме и от хоровите им партитури, но в соловите варианти имат съвършено ново, различно звучене. Спомням си концерт със солови песни на Т. Попов в Дом на архитекта, София. Изпълнени бяха великолепни песни от композитора, но най-силно впечатление поне на мене направи родопските му песни и особено „Либе ле, немой запява“.

Голямо, значимо и твърде различно е творчеството на крупния български композитор Тодор Попов. Твърде различни бяха песните му, предназначени за детските хорове, от тези, които разгледах до тук, тематизмът на масовите му песни, но с не по-малка художествена стойност от тях. Бяхме заедно с него и семейството му в Несебър през 1953 г., когато пишеше програмната си симфонична картина „Рожен“, спомням си с каква прецизност и добро познаване подбират родопските народни мелодии — предимно песенни, залегнали в това ранно негово произведение.

За съжаление Т. Попов отбягваше да пише за народните хорове. Вероятно го е притеснявал ограничаваният диапазон на този нов хоров вид състави. И действително, запознаем ли се добре с неговите обработки на народни песни за еднороден и особено за смесен хор, откриваме с каква

свобода работи, каква понякога необичайно тежка фактура трябва да превъзможнат диригент и хористи, следвайки необятната фантазия на композитора, но и тънкото му познаване на хоровото писмо, на гласоводене и възможности. Народният хор от онова време бе значително по-тромав, отколкото е днес. Това е притеснявало и композитора в работата му с този състав. И все пак, неговите 10 хорови песни за тези състави имат своето добро място в богатия репертоар на народните хорове, особено песните „4вчарче чобанче“ и „Ни прела гора, ни ткала“ (1959 г.).

Не по-малко присъствие в творчеството на композитора на фолклорен тематичен материал намираме и в неговата инструментална музика, но това е друга тема, която изисква отделно изследване. Дано с краткото си писание съм се отблагодарил на чудесния музикант, на честния и добър приятел, на големия български композитор и общественик Тодор Иванов Попов.

Литература

К а у ф м а н, Н. 2003: 1500 български градски песни. Т. 3. С.

П о п о в, Т. 1961: 9 хорови песни. - Музикална самодейност, Ns 10.